

REFERENCES:

1. Anarov, O. (2015) *Psykhologichni tekhnologii formuvannia ta koreksii povedinky pidlitkiv z rozumovoiu vidstalistiu* [Psychological technologies of formation and correction of behavior of adolescents with mental retardation]. Kherson: Obus [in Ukrainian].
2. Bekh, I. (2008). *Vykhovannia osobystosti* [Personal education]. Kyiv: Lybid [in Ukrainian].
3. Bratus, N. (1992). *Pedahohika pochuttiv* [Pedagogy of feelings]. Kyiv: Znannia Ukrainy [in Ukrainian].
4. Zhuravlova, O. (2017). *Psykhohihiia empatii* [Psychology of empathy]. Zhytomyr: Vyd-vo ZhDU im. I Franka [in Ukrainian].
5. Izard, K. (2008). *Psihologiia emocii* [Psychology of emotions]. Sankt Peterburg: Piter [in Russian].
6. Pahava, D. (2017). *Emotsii ta pochuttia pidlitkovoho viku za umov psykhofiziologichnykh porushen* [Emotions and feelings of adolescence under conditions of psychophysiological disorders]. Kharkiv: Kyivski chytannia [in Ukrainian].
7. Khomenko, M. (2018). *Emotsiino-volova sfera ditei z rozumovoiu vidstalistiu: hendernyi analiz* [Emotional-volitional sphere of children with mental retardation: gender analysis]. Kyiv: Soldt LT [in Ukrainian].
8. Yakovenko, O. (2015). *Psykhokorektsiini metodyky formuvannia ta koreksii emotsiino-volovoi sfery pidlitkiv z porusheniamy psykhofiziologichnoho rozvytku* [Psychocorrectional methods of formation and correction of emotional-volitional sphere of adolescents with disorders of psychophysiological development.]. Chernivtsi: Liha [in Ukrainian].
9. Kagan, S. (2015). *Structures for Emotional Intelligence*. New York: Bantam Books.
10. Mayer, J. (2005). *Emotional intelligence: popular or scientific psychology*. London.
11. Sullivan, H. (1990). *Personal psychopathology*. New York: B&D Books.
12. Wanda, A. (2014). *Emotional – cognitive structuring*. Toronto.

Стаття надійшла до редакції 03.03.2020.
The article was received 03 March 2020.

УДК 159.973

DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2312-3206/2020-2-25>

КОРЕКЦІЙНО-РОЗВИВАЛЬНА ПРОГРАМА З ФОРМУВАННЯ ЖИТТЄВОГО ЦІЛЕПОКЛАДАННЯ У ПІДЛІТКІВ В УМОВАХ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ

Дрозд Лідія Вікторівна,

магістр психології, аспірант кафедри корекційної освіти

Херсонський державний університет

drozdliidiya301091@gmail.com

<https://orcid.org/0000-00001-5406-2942>

Мета статті – обґрунтувати та висвітлити зміст програми корекційно-розвивальних занять із формування вміння планувати власне майбутнє в підлітків спеціальних закладів освіти. Основні завдання, які вирішувалися під час проведення занять, – формування в підлітків з інтелектуальними порушеннями самостійності у виборі та реалізації життєвих планів і встановлення перспектив майбутнього життя після закінчення закладу освіти, формування соціальних компетентностей для успішної інтеграції в соціум.

Наведено засоби та **методи** корекції цілепокладання в умовах спеціального закладу освіти, зокрема метод планування та способи його реалізації (від провідної діяльності до власного життя) під час корекційно-розвивальних занять як складової частини соціалізації й орієнтира життєдіяльності людини. Використано емпіричні методи: спостереження, опитування, формувальний експеримент. Запропоновано етапи проведення занять із формування життєвого цілепокладання. Визначено критерії готовності підлітка до життєвого цілепокладання й устрою власного життя.

Результати. Наведено методики, тренінгові вправи формування розуміння підлітками характеру взаємозв'язку між етапами життя людини та досягненнями на кожному етапі, уміння орієнтуватися в часових рамках подій, уміння проектувати та планувати власні життєві події. Статистично доведено, що після проведення програми корекційно-розвивальних занять значно збільшилася кількість підлітків із високим рівнем життєвого цілепокладання. Значно зменшився показник підлітків, які мали низький рівень. Зазначено, що низький відсоток сформованості життєвого цілепокладання в підлітків після проведення програми зумовлений їхнім рівнем первинного порушення та слабкістю формування причинно-наслідкових зв'язків.

Висновки. Результати порівняльної діагностики засвідчують ефективність використання програми корекційно-розвивальних занять для формування життєвого цілепокладання в підлітків з інтелектуальними порушеннями в умовах спеціальних закладів освіти. Окреслено перспективи подальших наукових розробок, зокрема, питання формування уявлень підлітків з інтелектуальними порушеннями про способи організації та проектування часу власного життя у професійно-трудовій і особистісній сферах.

Ключові слова: учні, інтелектуальні порушення, життєвий шлях, планування, соціально-часові рамки, уява.

PROGRAM CORRECTION FOR DEVELOPING SKILLS OF SETTING LIFE GOALS IN CHILDREN WITH INTELLECTUAL DISABILITIES

Drozd Liliia Viktorivna,

Master Student of Psychology,
Postgraduate Student of the Department of Special Education
Kherson State University

drozdlidiya301091@gmail.com

<https://orcid.org/0000-00001-5406-2942>

Purpose the article – deals with the experience of pedagogy of mentally retarded children when preparing them for independent life through the formation of ideas about the life of a person and formation of life prospects.

Methods of implementation of the life plan guidance concept in correctional work as a specific practical marker in life are distinguished in the paper. The concept of the meaningful nature cognition of the connection between the stages of the course of life is introduced. The article outlines the methodological and theoretical principles of the noted Programme.

Results. The major objective of the Programme was to determine the social and psychological, as well as correctional and pedagogical conditions, to elaborate a special methodology for developing skills of setting life goals in children with intellectual disabilities in the course of specially organised correctional trainings and to evaluate their effectiveness in special general education schools, and afterwards within the framework of inclusive education. The article suggests the particular stages of conducting classes for developing skills of setting life goals in children with intellectual disabilities. The authors also reveal the results of assessing the reasons for the underdevelopment of the life goal-setting skills in children with intellectual disabilities, namely, the violation of the emotional, volitional, and motivational sphere, the lack and weakness of self-control, impulsivity, the weakness of the analysis and comparison with the gained experience, psychological problems associated with the post-traumatic stress. The research highlights the major key-points and stages of correctional trainings; moreover, it acknowledges the conditions in which the correctional Programme will positively impact future goal-setting skills' development in children with intellectual disabilities.

Conclusions. Diagnostic results showed the effectiveness of using training to form life plans in adolescents with intellectual disabilities. Next, you need to teach adolescents with intellectual disabilities to organize and design their time, choose a profession.

Key words: *teenager, intellectual disabilities, mental retardation, course of life, socio-temporal representation, planning, imagination.*

Вступ

Нова українська школа висуває нові вимоги до освітнього процесу учнів з особливими освітніми потребами, зокрема підлітків з інтелектуальними порушеннями. Традиційно основне завдання соціалізації та незалежного існування в соціумі випускників спеціальних закладів освіти було зведено до корекції їхньої трудової та соціально-побутової діяльності з метою запобігання соціально-трудоваї дезадаптації. Такі аспекти соціальної компетентності, як готовність до самостійного життя в усіх сферах життєдіяльності (професійна, родинна, правова, економічна, соціально-політична), є нагальним завданням НУШ і потребують особливої уваги та спеціальних освітніх програм і методик для вирішення в умовах інклюзивної та спеціальної освіти дітей з інтелектуальними порушеннями.

1. Теоретичне обґрунтування проблеми

Такі аспекти підготовки підлітків з інтелектуальними порушеннями до самостійного життя, як правова, економічна готовність (Baranowicz, 2016: 45–54), моральна

готовність (Шишменцев, 2017), готовність до вибору професії (Bystrova, 2012), готовність до створення сім'ї (Іваненко, 2016), окремо вивчалися в українській спеціальній психології та корекційній педагогіці. Польськими вченими розглядалися питання формування соціальної компетентності в підлітків з інтелектуальними порушеннями та формування на її основі соціально-нормативної поведінки (Baranowicz, 2016: 34–42). Праці багатьох учених присвячені корекції різних соціальних дезадаптацій (Москаленко, 2015) та поведінкових девіацій як чинників порушень соціалізації: адиктивної, віктимної (Бистров, 2019), агресивної, конфліктної поведінки (Bystrova, 2012). Особлива увага приділялася моральному вихованню підлітків з інтелектуальними порушеннями як запоруці успішної інтеграції в соціум та готовності до самостійного життя (Шишменцев, 2017: 4–15).

За даними катамнестичних досліджень, лише невелика частина (23,7%) випускників спеціальних загальноосвітніх шкіл успішно опановують професію та працевлаштуються, водночас тільки половина із

працевлаштованих мають позитивні відгуки від роботодавців (Bystrova, 2012).

За даними дослідження А. Іваненко, без додаткових корекційно-розвивальних занять за відповідною тематикою тільки незначна частина випускників володіє навиками соціально-побутової орієнтації на такому рівні, щоби жити окремо та мати власну сім'ю (15,68%), інші випускники, на жаль, не можуть самостійно впоратися з побутовими проблемами, не взаємодіють із соціальним оточенням на відповідному рівні, не мають уявлень про майбутню сім'ю, не знають, як планувати сімейне життя, крім того, вони частіше за все не мають соціально-трудова адаптації на належному рівні (84,32%) (Іваненко, 2016: 3–18).

Учені зазначають, що підлітки з інтелектуальними порушеннями не мають чіткого уявлення про гідне життя, не розуміють життєві перспективи, не можуть уявити та деталізувати образ майбутнього для себе, вони не знають, чого бажають. Навіть коли називають бажані перспективи для себе, не можуть уявити, як можна досягнути мети (Bystrova, 2012). Підлітки не мають та не розуміють зв'язку між пунктами життєвого плану та строками їх досягнення, реалізації. Соціально-часові рамки в підлітків з інтелектуальними порушеннями майже несформовані (Москаленко, 2015: 20–21).

Отже, така ситуація загострює проблему пошуку шляхів соціалізації осіб з інтелектуальними порушеннями, формування в них якостей самостійності й активного засвоєння реалій незалежного існування в соціумі, соціальних компетентностей і знань, навичок життєвого цілепокладання. Під час створення корекційно-розвивальних програм підготовки до самостійного життєвого цілепокладання треба враховувати особливості та можливості підлітків з інтелектуальними порушеннями будувати життєві плани та задуми (Хохліна, 2018: 45–56).

Результати теоретичних досліджень із загальної та спеціальної психології переконують, що в контексті формування цілепокладання, зокрема життєвого, сформованого на уявленнях про майбутнє, найсприятливішим є підлітковий вік, значне новоутворення якого – усвідомлення себе як особистості й ідентифікації себе з однолітками (Іваненко, 2016: 7–8). Для підлітка з інтелектуальними порушеннями за сприятливих соціальних умов особливо важливіми у цьому віці стають статево-рольова ідентифікація, порівняння своїх досягнень (статевих, навчальних, особистісних) із досягненнями інших, орієнтація на майбутнє та виникнення нових планів для його побудови (Bystrova, 2012).

Життєве цілепокладання розглядалося в дослідженні як результат узагальнення моральних цінностей та цілей особистості, який дозволяє їй формувати стійкі конкретні цілі й усвідомлювати мотиви їх досягнення (Шишменцев, 2017). Життєве цілепокладання неможливе без планування. План виникає в особистості лише тоді, коли людина міркує не лише про кінцевий результат, а обмірковує та починає шукати шляхи та способи його досягнення, об'єктивні та суб'єктивні ресурси, які їй знадобляться. «Життєвий план – це план діяльності» (Москаленко, 2015: 20).

Зауважимо, що таке визначення цілепокладання як психолого-педагогічної категорії надає нам змогу поставити ще одне актуальне питання дослідження, а саме – формування в підлітків з інтелектуальними порушеннями в рамках навчальної діяльності вміння не тільки планувати, але й користуватися планом як орієнтиром у досягненні мети. Стосовно соціальних компетентностей – формування вміння свідомо та відповідально не тільки створювати життєвий задум, але й користуватися ним як конкретним практичним орієнтиром у життєдіяльності (Москаленко, 2015: 20–21).

Отже, із наведеного огляду наукових доробків із проблеми дослідження можемо зробити висновок, що у спеціальній психології питання формування життєвого цілепокладання підлітків з інтелектуальними порушеннями як комплексної багатоаспектної готовності до самостійного життя після закінчення закладу спеціальної освіти об'єктом окремого дослідження ще не були, тому потребують подальшого вивчення та забезпечення науковим підґрунтям і практичними розробками.

Мета статті – обґрунтувати та висвітлити доцільність використання програми корекційно-розвивальних занять для формування вміння ставити життєві цілі та планувати власне майбутнє в підлітків з інтелектуальними порушеннями.

2. Методологія та методи

Методологічну основу дослідження склали: теорія соціального розвитку особистості (Л. Виготський, С. Максименко й ін.): концепція соціалізації осіб із психофізичними порушеннями (Ю. Бистрова, В. Синьов, М. Шеремет та ін.)

Методи дослідження: теоретичні – аналіз і узагальнення теоретичних даних із метою визначення стану розробленості проблеми та перспективних напрямів її вирішення. Емпіричні – спостереження, опитування (бесіди), формувальний експеримент із метою отримання фактичних даних щодо

особливостей і умов формування цілепокладання в підлітків з інтелектуальними порушеннями. Методи обробки даних – Т-критерій Стюдента для порівняльного аналізу.

3. Результати та дискусії

Основна мета програми корекційно-розвивальних занять – навчити підлітків моделювати майбутнє шляхом створення реальних для досягнення, конкретних життєвих планів. Підліткам давалися завдання спочатку спланувати свої дії на короткий строк (наприклад, на добу або на тиждень), а потім завдання ускладнювали – підлітки мусили зробити довгостроковий план (наприклад, на рік або на канікулярний період). Спочатку підлітки отримували завдання для індивідуального планування тільки власного часу, а потім разом із дорослими вчилися планувати дії для колективу однолітків (наприклад, класу або гуртка).

Дослідження проводилося упродовж 2017–2019 навчальних років на базі Калінінської спеціальної загальноосвітньої школи-інтернату I–II ступенів, Рубіжанської спеціальної загальноосвітньої школи «Кришталік», Кремінської спеціальної загальноосвітньої школи-інтернату I–II ступенів. У дослідженні взяли участь 113 підлітків (хлопці та дівчата) з інтелектуальними порушеннями легкого ступеню (56 учнів контрольної та 57 учнів експериментальної груп). Програму корекційно-розвивальних занять було впроваджено в експериментальній групі. Контрольну групу було створено для визначення ефективності впровадження програми шляхом порівняння результатів сформованості життєвого цілепокладання в підлітків обох груп (із використанням програми в освітньому процесі та без використання). Підлітки контрольної групи не брали участі у формульному експерименті, з ними проводилася звичайна виховна робота, передбачена типовими планами для закладів спеціальної освіти.

На початку впровадження програми з метою виявлення особливостей сформованості життєвого цілепокладання в підлітків з інтелектуальними порушеннями було розроблено та проведено констатуваль-

ний експеримент. Для його проведення на основі теоретичного аналізу й узагальнення літератури із проблеми дослідження було визначено критерії життєвого цілепокладання і готовності випускника до самостійного устрою власного життя (Bystrova, 2012; Москаленко, 2015: 20–21):

1. Уміння планувати та поетапно реалізувати план.

2. Наявність реальних для досягнення життєвих планів.

3. Професійне самовизначення відповідає здібностям і нахилам.

4. Сформовані моральні норми та нормативно-соціальна відповідальна поведінка.

5. Сформована реальна часова складова частина цілепокладання.

6. Уміння переносити сформовані соціальні компетентності та досвід у нові умови.

7. Сформована готовність до виконання сімейних і статевих ролей у житті.

8. Сформовані міжособистісні стосунки та вміння налагоджувати соціальні контакти.

9. Уміння звертатися за допомогою та надавати допомогу іншим.

Під час індивідуальних бесід на констатувальному етапі підлітки давали незрілі відповіді на такі питання: «Через скільки років ти досягнеш власної мрії?», «Що таке «жити добре»?», «Як ти побудуєш самостійно таке життя, як у героя в улюбленому фільмі?», «Що тобі потрібно зробити, щоб жити, як твій сусід?», «Тобі потрібна допомога в досягненні твоєї мети?», «Коли закінчиш школу, що будеш робити?», «Скільки грошей треба заробляти на місяць, щоб жити добре?», «Щоб ти попитав для себе в чаклуна?».

Виходячи з аналізу результатів констатувального експерименту за критеріями готовності випускника до самостійного устрою власного життя, було виділено три узагальнені рівні сформованості в підлітків життєвого цілепокладання: високий, середній та низький (табл. 1).

Так, низький рівень установлено в половині респондентів (54,39% в експериментальній групі та 51,79% у контрольній). У цих підлітків виявлено поверховність знань

Таблиця 1

Рівні сформованості життєвого цілепокладання в підлітків з інтелектуальними порушеннями

Рівні сформованості	Експериментальна група	Контрольна група,
	57 осіб (хлопці та дівчата), %	56 осіб (хлопці та дівчата), %
Високий	8,76	8,93
Середній	36,85	39,28
Низький	54,39	51,79

про власне майбутнє, уявлення випадкові, нестійкі, вони не мають реальних для досягнення планів, не мають уявлень про власну професію та сім'ю, не орієнтуються в майбутньому часі, не вміють навіть за допомогою дорослого проектувати майбутні професійні досягнення та життєві плани на декілька років уперед, усвідомлюють події минулого за випадковими, несуттєвими ознаками, не вміють порівнювати минуле та майбутнє, не бачать залежності сучасності від минулих подій. Ці підлітки мають проблеми з поведінкою і не вміють переносити сформовані уявлення та норми міжособистісного спілкування в нові умови, практично не звертаються по допомогу, не вміють налагоджувати соціальні зв'язки, їм складно визначити елементарні характеристики або ознаки життєвої ситуації, успішності у професії або благополучного життя в майбутньому.

Середній рівень сформованості життєвого цілепокладання констатований у 36,85% підлітків експериментальної групи та 39,28% підлітків контрольної групи. У цих підлітків неповні знання про майбутнє життя. Вони вміють планувати власне майбутнє за допомогою дорослого та приймати його цілі як власні переконання, але ці цілі нестійкі, недостатньо конкретні, уявлення про майбутню професію та сім'ю мають фрагментарний характер, не мають чіткої мети в майбутньому. Час подій такі підлітки усвідомлюють частково, слабо налагоджують соціальні зв'язки, не розуміють, які саме зв'язки їм потрібні для досягнення мети.

Наявність високого рівня встановлено лише в незначній кількості підлітків з інтелектуальними порушеннями (8,76% в експериментальній та 8,93% у контрольній групах), що свідчить про сформованість у них повних знань про власне майбутнє та необхідність його планування. Це всього 10 підлітків зі 113 осіб. Такі підлітки знають, що таке «план майбутнього», мають мету, знають, як послідовно її досягти, уміють планувати події, порівнювати свої досягнення в минулому та в сучасності, мають усвідомлене ставлення до майбутньої сім'ї та професії, знають про необхідність налагодження соціальних зв'язків, знають, куди звертатися по допомогу в різних життєвих ситуаціях.

Отже, поверхові уявлення про майбутнє життя та низький рівень життєвого цілепокладання в більшості підлітків з інтелектуальними порушеннями (54,39% в експериментальній групі та 51,79% у контрольній групі) дали змогу виділити основні напрями програми корекційно-розвивальних занять

щодо формування цілепокладання в підлітків з інтелектуальними порушеннями:

- навчити підлітків міркувати про власне життя;
- розвинути здібності до цілепокладання;
- навчити проектуванню життєвих планів;
- навчити планувати свій час.

Перший етап програми передбачав проведення 16-ти занять. Заняття проводилися один раз на два тижні протягом навчального року. Форма проведення занять – корекційно-розвивальний психологічний тренінг тривалістю 35 хвилин. На тренінгу разом із плануванням підлітки опанували нові м'які технології, зокрема: налагодження міжособистісних зв'язків, соціальних контактів під час планування, уміння працювати разом з іншими (розвиток спільної діяльності), уміння звертатися по допомогу до однолітків або дорослих.

У практиці тренінгів активно використовувалися ігри-драматизації. Підлітки разом із психологом створювали ігрові ситуації з майбутнього, водночас уявлення про майбутнє будувалося разом з опорою на улюблені фільми, образи літературних оповідань і казок. Підлітки самі пропонували психологу емоційно значущі для них сюжети з особистісного досвіду перегляду фільму. Іноді підлітки згадували значущого дорослого, життя якого здавалося їм позитивним уявленням про майбутній життєвий шлях для себе. Але зауважимо, що самотійно підлітки під час тренінгу засвоювали конкретний зміст майбутнього («У мене буде майбутнє таке, як я бачив у фільмі», «Хочу жити так, як живе мій сусід») та час, коли це станеться («Коли я виросту <...>», «Коли закінчу школу <...>», «Коли поїду в інше місто <...>»). Але цих умінь недостатньо для досягнення мети.

Після першого етапу програми корекційно-розвивальних занять практично всі підлітки експериментальної групи навчилися міркувати про власне майбутнє, намагалися уявити й окреслити для себе мету власного життя, але жоден підліток не зміг послідовно спланувати досягнення мети.

Другий етап включав ще 10 групових корекційно-розвивальних занять тривалістю 35 хвилин із циклічністю один раз на тиждень за такою тематикою: «Мое життя», «Моя сім'я», «Професія – мій власний вибір», «Мій вибір у моїх руках», «Коли я стану дорослим», «Мої права й обов'язки в майбутньому», «Я – громадянин», «Я працюю в колективі», «Мої батьки в моєму житті», «Друзі в моєму житті». Психологом ретельно пояснювалися всі завдання, а після їх виконання робилися пізнавальні узагальнення для закріплення знань. На кожному

занятті проводилися тренінгові вправи, під час яких підліткам пропонувалося, наприклад, скласти розклад дня, а потім разом із психологом робилася оцінка його ефективності; спланувати вільний час; записати власні досягнення в минулому (спортивні, навчальні, творчі та ін.); поміркувати, чого ще можна досягнути та як, скласти автобіографію тощо. Для цього використовувалися такі вправи (приклади):

1. «Раніше та зараз» – основна мета – формування планування та порівняння досягнень минулого та сучасності, розуміння впливу минулого на події сьогодні.

2. «Події дня» – основна мета – формування вміння оцінювати рівень насиченості життя подіями, орієнтуватися в часі подій.

3. «Я через 10 років» – основна мета – формування зразка майбутнього, уміння описати й обговорити зміст образу себе дорослого, формування власної професійної перспективи, формування плану власних досягнень.

4. «Історія мого життя через 5 років» – основна – навчити аналізувати та поєднувати під час опису життя події, які вже були та які тільки будуть (але нібито вже сталися), створювати зміст власних дій у майбутньому для досягнення мети, уміти встановлювати причинно-наслідкові зв'язки.

Під час проведення двох етапів програми корекційно-розвивальних занять із формування цілепокладання в підлітків з інтелектуальними порушеннями ми використовували правила управління власним часом і плануванням: учили чітко та конкретно формулювати пункти плану власних дій (щоби запам'ятати – треба записати

так, щоб було зрозуміло прочитати); учили розстановці пріоритетів під час виконання дій та їх послідовності (спочатку – потім); правила жорстких (обов'язково виконати в певний час) та м'яких справ (можна переносити час виконання); правила розрахунку вільного часу.

Ефективність програми корекційно-розвивальних занять доведено шляхом психодіагностики рівня сформованості життєвого цілепокладання в підлітків з інтелектуальними порушеннями за виділеними в дослідженні критеріями (табл. 2).

В експериментальній групі було визначено статистично значущі показники: значно збільшилася кількість підлітків і високим рівнем життєвого цілепокладання (від 8,76 до 35,09%). Значно зменшився показник підлітків, які мали низький рівень (від 54,39 до 10,52%) (таблиця 2). Низький відсоток сформованості життєвого цілепокладання в 10,52% підлітків експериментальної групи після проведення програми зумовлений їхнім рівнем первинного порушення, слабкістю формування причинно-наслідкових зв'язків і низькими рівнем, швидкістю та якістю засвоєння знань, умінь і навичок.

Рівень сформованості життєвого цілепокладання в підлітків контрольної групи практично не змінився (вони не брали участі у програмі корекційно-розвивальних занять із формування життєвого цілепокладання). Значного покращення у представлених показниках усіх рівнів не виявлено. Низький рівень констатовано в 51,79% підлітків на початку експерименту у 2017 р., у 44,64 % підлітків у 2019 р. ($t = 0,79$; $p \geq 0,05$) (табл. 3).

Таблиця 2

Рівні сформованості життєвого цілепокладання в підлітків з інтелектуальними порушеннями

Рівні сформованості	Експериментальна група, 57 осіб (хлопці та дівчата)		
	констатувальний експеримент	формульальний експеримент	t/p
Високий	8,76%	35,09%	2,4/0,01
Середній	36,85%	54,39%	1,7/0,05
Низький	54,39%	10,52%	4,39/0,001

Таблиця 3

Рівні сформованості життєвого цілепокладання в підлітків з інтелектуальними порушеннями

Рівні сформованості	Контрольна група, 56 осіб (хлопці та дівчата)		
	констатувальний експеримент	формульальний експеримент	t/p
Високий	8,93%	16,08%	0,61/0,05
Середній	39,28%	39,28%	–
Низький	51,79%	44,64%	0,79/0,05

Високий рівень сформованості життєвого цілепокладання в контрольній групі мали 8,93% підлітків з інтелектуальними порушеннями у 2017 р., у 2019 р. цей показник зріс до 16,08% ($t = 0,61$; $p \geq 0,05$), але значних зсувів у представлених показниках не виявлено (табл. 3). Середній рівень сформованості життєвого цілепокладання в підлітків у контрольній групі за всіма зазначеними критеріями залишився без змін (табл. 3).

Незначні позитивні зміни в контрольній групі пов'язані з тим, що підлітки контрольної групи навчаються у спеціальних закладах освіти, із ними впродовж двох років проводилася виховна та корекційна робота, яка дала певний результат. Але без спеціально організованої програми корекційно-розвивальних занять, спрямованих на формування життєвого цілепокладання, цей результат за два роки незначний.

Як показало дослідження, порівняно з даними контрольної групи, в експериментальній за два роки впровадження програми (2017–2019 рр.) значно збільшилася кількість тих, у кого визначено високий рівень сформованості життєвого цілепокладання (35,09% в експериментальній групі, 16,08% у контрольній, $p \leq 0,05$), зменшилася представленість осіб із низьким рівнем уявлень про власне майбутнє та його цілепокладання (10,52% в експериментальній групі, 44,64% в контрольній, $p \leq 0,001$). Особливо помітно підвищився рівень уявлень підлітків з інтелектуальними порушеннями про план майбутнього, про послідовність у плануванні та необхідність планування власного життя для досягнення будь-якої життєвої мети, про майбутню сім'ю та професію; підлітки навчилися проектуванню життєвих планів; плануванню свого часу, плануванню події на короткий (день, тиждень) і довгий (рік, п'ять років) строк, порівнянню власних досягнень у минулому та в сучасності, плануванню досягнень в майбутньому; отримали та засвоїли знання про необхідність налагодження соціальних зв'язків, навчилися звертатися по допомогу та налагоджувати міжособистісні стосунки, оволоділи навиками соціально-нормативної поведінки.

Висновки

Отже, встановлено, що проблема формування життєвого цілепокладання в підлітків з інтелектуальними порушеннями недостатньо розроблена як в теоретичному, так і у практичному аспектах. З'ясовано, що підліткам означеної категорії властиві такі характеристики, як: поверховність знань про власне майбутнє, нестійкість, випадковість уявлень про власну професію та сім'ю, відсутність реальних планів, орієнтації в майбутньому часі, несформованість умінь проектування майбутніх професійних досягнень і життєвих планів на декілька років уперед, неусвідомленість подій, визначення випадкових, несуттєвих ознак, відсутність навиків порівняння й аналізу, встановлення причинно-наслідкових зв'язків, несформованість міжособистісних стосунків і соціальних зв'язків. Визначено критерії готовності підлітків з інтелектуальними порушеннями до життєвого цілепокладання та самостійного устрою власного життя: наявність реальних для досягнення життєвих планів; уміння планувати та поетапно реалізовувати план; професійне самовизначення відповідає здібностям і нахилам; сформовані моральні норми та нормативно-соціальна відповідальна поведінка, реальна часова складова частина цілепокладання; уміння переносити сформовані соціальні компетентності та досвід у нові умови; сформована готовність до виконання сімейних і ставових ролей у житті; сформовані міжособистісні стосунки та вміння налагоджувати соціальні контакти; уміння звертатися по допомогу та надавати допомогу іншим. За основними критеріями було розроблено та впроваджено програму корекційно-розвивальних занять. Отримані після впровадження програми корекційно-розвивальних занять результати порівняльної діагностики засвідчили ефективність її використання для формування життєвого цілепокладання в підлітків з інтелектуальними порушеннями в умовах спеціальних закладів освіти. Подальшого дослідження потребують питання формування уявлень підлітків з інтелектуальними порушеннями про способи організації та проектування часу власного життя у професійно-трудовай і особистісній сферах.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бистров А. Особливості віктимної поведінки розумово відсталих підлітків : автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.08. Київ, 2019. 20 с.
2. Іваненко А. Формування уявлень про майбутню сім'ю у розумово відсталих підлітків : автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.08. Київ, 2016. 20 с.
3. Москоленко Н. Подготовка умственно отсталых воспитанников-сирот к самостоятельной жизни : дис. ... канд. пед. наук. Москва, 2015. 170 с.
4. Хохліна О. Психолого-педагогічні основи корекційної спрямованості трудового навчання учнів з вадами розумового розвитку. Київ : Пед. думка, 2018. 242 с.

5. Шишменцев І. Виховання культури людських взаємин у розумово відсталих старшокласників засобами української літератури : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.03. Київ, 2017. 21 с.
6. Baranowicz K. Pozadydaktyczne efekty edukacji integracyjnej dzieci niepełnosprawnych. Łódź, 2016. 345 s.
7. Bystrova Y. Psychological and pedagogical support of integrated education of persons with special needs in the institution for high education. *Aktualne problemy nowoczesnych nauk*. Vol. 26. Psychologia i socjologia. Przemysł : Nauka i studia, 2012. P. 73–77.

REFERENCES:

1. Bystrov A.Ye. (2019) Osoblivosti viktimnoi povedinki rozumovo vidstalih pidlitkiv [Peculiarities of victimal behaviour of mentally retarded adolescents] avtoreferatd is. ... kand. psihol. nauk : 19.00.08; Nac. ped. un-tim. M.P. Dragomanova. Kiyiv. 20 s. [in Ukrainian].
2. Ivanenko A.S. (2016) Formuvannya uyavlen pro majbutnyu sim'yu u rozumovo vidstalih pidlitkiv: [Formation of ideas about the future family of mentally retarded adolescents] avtoreferatd is. ... kand. psihol. nauk : 19.00.08; Nac. ped. un-tim. M.P. Dragomanova. Kiyiv. 20 s. [in Ukrainian].
3. Moskolenko N.V. (2015) Podgotovka umstvenno otstalykh vospitannikov-sirot k samostoyatel'noy zhizni: Dis. kand. ped. nauk [Preparation of mentally retarded students-orphan for independent living]. Moscow. 170 p [in Russian].
4. Khokhlina O.P. (2018). *Psykhologo-pedahohichni osnovy korektsiinoi spriamovanosti trudovoho navchannia uchniv z vadamy rozumovoho rozvytku* [Psychological and pedagogical foundations of the correctional orientation of labor education of students with intellectual disabilities]. Kyiv: Ped. Dumka. 242 p. [In Ukrainian].
5. Shishmentsev I.M. (2017) Vihovannya kulturi lyudskih vzayemin u rozumovo vidstalih starshoklasnikiv zasobami ukrayinskoyi literaturi : [Upbringing Culture of Human Relations of Mentally Retarded Senior Pupils by Means of Ukrainian Literature] avtoreferat dis. ... kand. ped. nauk : 13.00.03. Nac. ped. un-tim. M.P. Dragomanova. Kiyiv. 21 s. [in Ukrainian].
6. Baranowicz K. Pozadydaktyczne efekty edukacji integracyjnej dzieci niepełnosprawnych. Łódź, 2016. 345 s. [in Polska].
7. Bystrova Y. Psychological and pedagogical support of integrated education of persons with special needs in the institution for high education. *Aktualne problemy nowoczesnych nauk*. Vol. 26. Psychologia i socjologia. Przemysł : Nauka i studia, 2012. P. 73–77 [in Polska].

Стаття надійшла до редакції 05.03.2020.
The article was received 05 March 2020.